

УДК 94(476)"17/19":001.89:005.71:001.32(476-25)

*Наталля Новік, загадчык аддзела гісторыі Беларусі канца XVIII – пачатку XX стагоддзя Інстытута гісторыі НАН Беларусі, кандыдат гістарычных навук, дацэнт (г. Мінск, Беларусь) (n.novik@icloud.com)*

## АДДЗЕЛ ГІСТОРЫІ БЕЛАРУСІ КАНЦА XVIII – ПАЧАТКУ XX СТАГОДДЗЯ: ДАСЯГНЕННІ І ПЕРСПЕКТЫВЫ (2021–2024 гг.)

**Ключавыя словы:** гісторыя Беларусі, Расійская імперыя, Дзяржаўная праграма навуковых даследаванняў, планавая тэма, навуковы праект, публікацыйная актыўнасць, навуковая канферэнцыя, падрыхтоўка навуковых кадраў.

Важнасць і неабходнасць даследавання гісторыі Беларусі перыяду ўваходжання ў склад Расійскай імперыі як самастойнай навуковай праблемы была відавочнай з першых дзён стварэння Інстытута гісторыі, аднак у савецкі час гэты значны і працяглы адрэзак айчыннага мінулага падзяляўся на дзве часткі і размяркоўваўся паміж рознымі структурнымі падраздзяленнямі па вывучэнні феадалізму і капіталізму адпаведна. Упершыню ў якасці цэласнага аб'екта аналізу перыяд паўстаў толькі з 1991 г., пасля стварэння аддзела гісторыі Беларусі XIX – пачатку XX ст. на чале з доктарам гістарычных навук прафесарам Міхаілам Воспіпавічам Бічом, а з 1999 г. – кандыдатам гістарычных навук дацэнтам Валянцінай Васільеўнай Яноўскай. Вызначаныя з моманту ўзнікнення дадзенага навуковага падраздзялення праблемнае поле і храналагічныя межы даследаванняў захоўваліся і ў наступны час: з 2005 г. – пасля яго пераўтварэння ў сектар гістарыяграфіі і метадаў гістарычнага даследавання, а з 2014 г. – у аддзел з такой жа назвай. З 2016 г. у вывучэнне імперскага перыяду паралельна ўключыўся аддзел гісторыі Беларусі Новага часу на чале з кандыдатам гістарычных навук Андрэем Уладзіміравічам Унучакам.

Са студзеня 2021 г. аддзел гісторыі Беларусі Новага часу быў перайменаваны ў аддзел гісторыі Беларусі канца XVIII – пачатку XX стагоддзя і пачаў дзейнічаць у складзе цэнтра гісторыі Беларусі канца XVIII – XXI стагоддзя. Аддзел узначаліла кандыдат гістарычных навук дацэнт Наталля Яўгенаўна Новік. Кадровы склад структурнага падраздзялення фарміраваўся паступова, падвяргаўся зменам. Увогуле са студзеня 2021 да пачатку 2024 г. у ім працавалі галоўны навуковы супрацоўнік, доктар гістарычных навук А. Л. Самовіч (са снежня 2022 да лютага 2024 г.); вядучыя навуковыя супрацоўнікі, кандыдаты гістарычных навук Н. В. Анофранка і А. М. Філатава; кандыдаты гістарычных навук,

старшыя навуковыя супрацоўнікі А. Э. Сакольчык, П. А. Трубчык (з 2022 г. вучоны сакратар, а затым намеснік дырэктара Інстытута гісторыі па навуковай рабоце), А. С. Хацееў; малодшыя навуковыя супрацоўнікі К. Д. Ганчарэнка (з 2023 г. намеснік дырэктара Інстытута гісторыі па агульных пытаннях), Д. У. Лішай (з 2022 г. навуковы супрацоўнік), Л. Б. Юшко-Садоўская, К. А. Мядзведзеў, К. Р. Пышкала.

Праблематыка даследчыцкіх пошукаў аддзела складалася ў асвятленні разнастайных пытанняў айчыннай гісторыі канца XVIII – пачатку XX ст., выяўленні асноўных тэндэнцый палітычнага, сацыяльна-эканамічнага і культурнага развіцця беларускіх зямель у складзе Расійскай імперыі. Пазначанае кола пытанняў рапрацоўвалася ў межах падзадання 1 «Актуальныя напрамкі даследаванняў гісторыі Беларусі з канца XVIII да першай трэці XXI стагоддзя» дзяржаўнай праграмы навуковых даследаванняў «Грамадства і гуманітарная бяспека беларускай дзяржавы» на 2021–2025 гг.

Найбольш цікавыя і важкія вынікі даследаванняў аддзела публікаваліся ў выглядзе асобных кніжных выданняў, якія набылі вядомасць у навуковым асяроддзі Беларусі і замежных краін.

Выкананне папярэдніх дзяржаўных праграм навуковых даследаванняў намаганнямі супрацоўнікаў аддзелаў гістарыяграфіі і метадаў гістарычнага даследавання, гісторыі Беларусі Новага часу, а таксама прадстаўнікоў вядучых вышэйшых навучальных устаноў рэспублікі прывяло да з'яўлення фундаментальнай калектыўнай абагульняючай працы – «Сацыяльна-эканамічнае развіццё Беларусі (канец XVIII – пачатак XX ст.)» [28]. У якасці навуковых рэдактараў і аўтараў кнігі з Інстытута гісторыі выступілі В. В. Даніловіч, В. В. Яноўская, А. У. Унучак, А. М. Філатава, тэксты пісалі Н. В. Анофранка, Н. Я. Новік, К. С. Церашкова, імяны паказальнік склаў К. Д. Ганчарэнка.

На аснове сістэматызацыі і аналізу гістарыяграфічнай спадчыны, разнастайных крыніц і прымянення сучасных метадаў даследавання выданне сінтэзуе папярэднія навуковыя дасягненні і адначасова ўтрымлівае вынікі творчай працы аўтараў. Нароўні з традыцыйнымі тэмамі, якія звычайна разглядаліся ў раздзелах абагульняючых прац па сацыяльна-эканамічнай гісторыі (сельская гаспадарка і аграрныя адносіны, развіццё прамысловасці), у кнігу ўключаны і некаторыя новыя сюжэты (індывідуальнае прадпрымальніцтва, удзел замежных камерсантаў у развіцці прамысловасці і транспарту, дзейнасць органаў правапарадку па барацьбе з незаконным гандлем і кантрабандай). Больш увагі, чым у папярэдніх выданнях, нададзена фарміраванню фінансава-крэдытнай сістэмы, выяўленню ступені ўплыву функцыянавання банкаў на сацыяльна-эканамічнае жыццё рэгіёну. Комплексна і ўсебакова даследаваны ўрбанізацыйныя працэсы і роля чалавека ў гарадскім асяроддзі: прыведзена тыпалогія населеных пунктаў, разгледжаны гарадская гаспадарка, паліцыя і крымінагенная сітуацыя, праца навучальных і культурна-асветніцкіх устаноў, асаблівасці побыту гараджан. Развіццё камунікацыйнай і інфармацыйнай прасторы прадстаўлена як неад'емны складнік сацыяльнай мадэрнізацыі, паказаны ўплыў шляхоў зносін, транспарту і сувязі на стан розных галін эканомікі, разбурэнне традыцыйнага грамадства і саслоўнага ладу, павышэнне агульнага адукацыйнага і культурнага ўзроўню насельніцтва Беларусі.

У кнізе дэталёва разгледжаны працэс сацыяльнай трансфармацыі ва ўмовах пераходу ад традыцыйнага грамадства да індустрыяльнага, праведзены гісторыка-параўнальны аналіз узроўню тэрытарыяльнай мабільнасці розных груп жыхароў, дадзена ацэнка патэнцыялу рабочай міграцыі і эміграцыі сельскіх жыхароў для народнай гаспадаркі. У выніку выяўлена больш актыўнае ўмяшанне дзяржавы ў мадэрнізацыю эканомікі і сацыяльнай структуры грамадства на тэрыторыі Беларусі ў параўнанні з іншымі рэгіёнамі імперыі, паказаны пераходны (шматслаёвы) стан эвалюцыі беларускага соцыуму, у якім прысутнічала перапляценне элементаў, характэрных для буржуазнага грамадства і саслоўнай арганізацыі ранейшай эпохі.

Укараненне ў вучэбны і выхаваўчы працэс устаноў адукацыі надае абагульняючай працы практычную накіраванасць. Яшчэ адным пацвярджэннем запатрабаванасці, навуковай і сацыяльнай значнасці кнігі «Сацыяльна-эканамічнае развіццё Беларусі (канец XVIII – пачатак XX ст.)» з'явіўся выхад у свет яе другога выдання ў 2023 г.

У межах дзяржаўнай праграмы навуковых даследаванняў «Грамадства і гуманітарная бяспека беларускай дзяржавы» на 2021–2025 гады ў аддзеле гісторыі Беларусі канца XVIII – пачатку XX стагоддзя выконваліся планавыя тэмы, якія сталі ці яшчэ стануць асновай для манаграфій, раздзелаў у калектыўных працах абагульняючага характару, артыку-

лаў у навуковых часопісах і зборніках, публікацый у сетцы Інтэрнэт. У цэлым назіраецца ўстойлівая цікавасць да розных аспектаў сацыяльнай гісторыі і планавыя заданні асобных супрацоўнікаў адпавядаюць сферы іх навуковых інтарэсаў.

Загадчык аддзела Наталля Яўгенаўна Новік займалася вывучэннем асноўных тэндэнцый фарміравання адукацыйнай прасторы, ролі ў гэтым працэсе дзяржаўнай палітыкі ў дачыненні агульнаадукацыйнай і прафесійнай школы ў Беларусі XIX – пачатку XX ст. У рэчышчы вызначанай праблематыкі аўтарам падрыхтаваны шэраг артыкулаў [16–20].

У 2023 г. галоўны навуковы супрацоўнік Аляксандр Леанідавіч Самовіч выконваў планавае заданне, звязанае з выяўленнем ролі ваеннага фактару ў жыцці насельніцтва беларуска-літоўскіх губерняў у эпоху Напалеонаўскіх войн. Падчас працы ў аддзеле выйшаў першы том складзенага ім унікальнага біяграфічнага даведніка «Белорусская книга Памяти Первой мировой войны 1914–1918 гг. Незабытые герои. Судьбы и подвиги» [6]. Гэтае выданне з'яўляецца вынікам 20-гадовай карпатлівай даследчай працы А. Л. Самовіча па вывучэнні біяграфій звыш за 17 000 удзельнікаў Першай сусветнай вайны, адзначаных за сваю ратную працу высокімі баявымі ўзнагародамі – Георгіеўскімі крыжамі і медалямі (больш за 350 з іх – кавалеры Георгіеўскага крыжа 1-й ступені). Аснову кароткіх біяграфічных нарысаў народжаных на беларускай зямлі афіцэраў, простых салдат, сясцёр міласэрнасці, палкавых святароў і юнакоў-гімназістаў, якія пайшлі на фронт, склалі даныя расійскіх і беларускіх архіваў. Каляровыя ўкладкі ўтрымліваюць фатаграфіі і архіўныя дакументы беларускіх воінаў. Выданне разлічана на шырокае кола чытачоў, якія цікавяцца ваеннай гісторыяй Беларусі, паважаюць свае родныя карані і слаўныя справы продкаў.

У складзе структурнага падраздзялення працягвае плённую працу вядучы навуковы супрацоўнік Алена Мікалаеўна Філатава [26], якая ў апошнія гады засяродзіла сваю ўвагу на вывучэнні штодзённага жыцця насельніцтва беларуска-літоўскіх губерняў. Знакавай падзеяй у дзейнасці аддзела стаў выхад у свет яе манаграфіі «Белорусско-литовские земли в 1772–1860 гг.: человек и общество» [31]. Сутнасным дасягненнем аўтара можна лічыць усебаковы разгляд такіх пытанняў, як тэрыторыя і насельніцтва, саслоўная структура і асноўныя заняткі, шлюб і сям'я, удзел жыхароў рэгіёна ў грамадска-палітычным жыцці, войны і паўстанні, побыт і культура. Прыкметны акцэнт на штодзённасць, зроблены ў манаграфіі, добра ўпісваецца ў кантэкст сацыяльнай гісторыі, дапаўняючы і ажыўляючы характарыстыку працэсаў грамадскага развіцця, у тым ліку ў складаных умовах змены дзяржаўнай прыналежнасці тэрыторыі, ваенных катаклізмаў. Вылучаючы спецыфічныя рысы штодзённасці людзей рознай сацыяльнай і этнічнай прыналежнасці,

аўтар стварае іх абагульненыя партрэты з характэрнымі манерамі паводзінаў, звычкамі, заняткамі. Асаблівую цікавасць выклікаюць сюжэты, звязаныя з персанальнымі характарыстыкамі гістарычных дзеячаў. Праз змест манаграфіі праходзіць цэлая галерэя знакамітых і неардынарных асоб, якія праявілі сябе ў грамадска-палітычным і культурным жыцці беларускіх зямель (Міхал Клеафас Агінскі, Адам Чартарыйскі, Дамінік Радзівіл, Вінцэнт і Тэрэза Тышкевічы, Францішак Сапега і інш.). Кніга не толькі спрыяе ўзбагачэнню фундаментальнай навукі, але і дае мачымасць выкарыстання прыведзеных у ёй звестак у вучэбнай, навукова-папулярнай і мастацкай літаратуры. Таму невыпадкова манаграфія А. М. Філатавай атрымала станоўчыя водгукі спецыялістаў [7], карыстаецца попытам у чытачоў і выдавалася двойчы – у 2021 і 2022 г. Зараз Алена Мікалеўна ў межах планавай тэмы працягвае вывучэнне штодзённасці беларуска-літоўскіх губерняў, але на працягу наступнага гістарычнага перыяду – 1861–1917 гг., адначасова публікуе шматлікія артыкулы па шырокім спектры пытанняў [32–37].

У поле зроку супрацоўнікаў аددзела гісторыі Беларусі канца XVIII – пачатку XX стагоддзя трапіла цікавая і маладаследаваная ў айчыннай гістарыяграфіі праблема сацыяльна-небяспечных з’яў у жыцці беларускага грамадства. Яе асэнсаванне патрабуе комплекснага разгляду, выкарыстання міждысцыплінарных падыходаў, выяўлення не толькі адпаведных прававых нормаў, але і рэальнага ўвасаблення заканадаўчай тэорыі ў жыццёвай практыцы. Вядучы навуковы супрацоўнік Наталля Васільеўна Анофранка [24] вывучае сацыяльна-небяспечныя з’явы першай паловы XIX ст., а старшы навуковы супрацоўнік Алена Эдвардаўна Сакольчык разглядае гэтую ж тэму на прыкладзе другой паловы XIX – пачатку XX ст. Даследчыцкі інтарэс выклікалі структура і дзейнасць на тэрыторыі Беларусі органаў аховы правапарадку і злачынствы, найбольш характэрныя для тагачаснага соцыуму. Варта адзначыць, што погляд на вызначаную праблему праз прызму штодзённасці дазваляе скласці жывое, шматмернае ўяўленне пра мінулае беларускага грамадства, не губляючы пры гэтым лёс «маленькага» чалавека. Атрыманыя ў ходзе выканання планавай тэмы новыя архіўныя матэрыялы пастаянна ўводзяцца ў навуковы ўжытак, пакладзены ў аснову навуковых і навукова-папулярных публікацый Н. В. Анофранкі [1–3] і А. Э. Сакольчык [22, 23, 25, 27, 29, 30].

Старшы навуковы супрацоўнік Аляксей Сяргеевіч Хацееў у межах планавай тэматыкі звярнуўся да разгляду ўрадавай саслоўнай палітыкі на тэрыторыі беларуска-літоўскіх губерняў у канцы XVIII – першай палове XIX ст. Акрамя таго, у сферу яго навуковых інтарэсаў уваходзяць гістарыяграфія гісторыі Беларусі, гістарычная журналістыка, канфесійная гісторыя Беларусі, па якіх ён рыхтуе публікацыі [38, 40, 41]. Да ліку навукова-папулярных выданняў

аўтара адносяцца нарысы аб перадумовах заключэння, тэндэнцыях развіцця і абставінах скасавання Брэсцкай царкоўнай уніі [39].

Напрацоўкі аددзела папаўняюцца даследаваннямі маладых навукоўцаў, якія разам з выкананнем планавых заданняў займаюцца падрыхтоўкай кандыдацкіх дысертацый. Навуковы супрацоўнік Дзмітрый Уладзіміравіч Лішай вывучае гісторыю нацыянальных супольнасцей у грамадска-палітычным і культурным жыцці Беларусі ў другой палове XIX – пачатку XX ст. [9–14], рыхтуе да абароны кандыдацкую дысертацыю «Беларусь у планах мясцовых польскіх нацыянальных арганізацый (1861–1914 гг.)». Малодшы навуковы супрацоўнік Кацярына Рыгораўна Пышкала даследуе дзяржаўна-саслоўныя інстытуты ў канцы XVIII – першай палове XIX ст. [8], адначасова вучыцца ў аспірантуры пад кіраўніцтвам Н. В. Анофранка і назапашвае фактычны матэрыял для кандыдацкай дысертацыі па тэме «Інстытуты саслоўнай апекі над дзецьмі-сіротамі ў беларуска-літоўскіх губернях Расійскай імперыі (1772–1860 гг.)».

Акрамя выканання дзяржаўнай праграмы навуковых даследаванняў супрацоўнікі аددзела задзейнічаны ў рэалізацыі іншых навуковых праектаў. Напрыклад, Н. В. Анофранка шмат гадоў супрацоўнічае з Аб’яднаным інстытутам праблем інфарматыкі НАН Беларусі па стварэнні мабільнага дадатку і інтэрнэт-рэсурсу Krok App (<https://krokapp.by>). Дадзеная ІТ-платформа, прызначаная для прадстаўлення інфармацыі з дапамогай мабільнага тэлефона, дазваляе па ходзе чалавека на мясцовасці атрымліваць цікавыя і карысныя звесткі па гісторыі і культуры Беларусі. Н. В. Анофранка ажыццяўляе адбор і верыфікацыю кантэнту для гэтага электроннага рэсурсу, які садзейнічае развіццю айчыннага турыстычнага патэнцыялу. Н. Я. Новік прымала ўдзел у выкананні асобнага праекта НАН Беларусі «Сельская гаспадарка Беларусі скрозь прызму навуковых даследаванняў (XIX – пачатак XXI ст.)».

Адным з галоўных напрамкаў дзейнасці аددзела з’яўляліся арганізацыя і правядзенне навуковых мерапрыемстваў: канферэнцый, прэзентацый, круглых сталаў. Найбольш знакавыя сярод іх: навукова-практычная канферэнцыя «Беларусь, Свіслацкі край і Эдвард Вайніловіч (да 765-годдзя г. Свіслач)» (г. Свіслач, 13–14 жніўня 2021 г.); навукова-практычная канферэнцыя «Беларусь, Смалявіцкі край і Эдвард Вайніловіч» (г. Смалявічы, 7 кастрычніка 2022 г.); Міжнародная навуковая канферэнцыя «Сялянства ў Рэчы Паспалітай і Расійскай імперыі (1569–1917 гг.)» (г. Мінск, 6–7 верасня 2022 г.); навукова-практычная канферэнцыя «Дзятлава і Дзятлаўскі край: гісторыя і сучаснасць (да 525-годдзя г. Дзятлава)» (г. Дзятлава, 15 верасня 2023 г.). Як можна бачыць, пералічаныя форумy ў асноўным прысвечаны гісторыі пэўнага раёна Беларусі ад мінулага да сучаснасці, і гэта дазваляе папулярызаваць рэгіянальную спадчыну, садзейнічае выха-

ванню патрыятызму сярод моладзі. Практычную значнасць і запатрабаванасць сустрэч падобнага фармату пацвярджаюць мясцовыя краянаўцы і экскурсаводы, якія рэгулярна выкарыстоўваюць найноўшыя навуковыя даследаванні ў сваіх турыстычных распрацоўках, у тым ліку дзякуючы публікацыі зборнікаў матэрыялаў канферэнцый [4, 5].

У рамках аддзела гісторыі Беларусі канца XVIII – пачатку XX ст. на пастаяннай аснове вялася прапаганда навуковых дасягненняў у сродках масавай інфармацыі: у газетах, часопісах, на радыё і тэлебачанні, у інтэрнэт-прасторы. Супрацоўнікі ўваходзілі ў склад розных навуковых і спецыялізаваных саветаў і рэдкалегій.

Ажыццяўлялася мэтанакіраваная праца па падрыхтоўцы навуковых кадраў і супрацоўніцтве са сферай адукацыі. Н. Я. Новік рэгулярна з'яўлялася членам экзаменацыйнай камісіі па прыёме ўступнага экзамену ў аспірантуру, кандыдацкага экзамену, сакратаром дзяржаўнай атэстацыйнай камісіі па выніковай атэстацыі навучэнцаў у аспірантуры і дактарантуры Інстытута гісторыі НАН Беларусі. На базе аддзела і пры ўдзеле яго супрацоўнікаў неаднаразова праводзілася экспертыза доктарскіх і кандыдацкіх дысертацый па спецыяльнасцях 07.00.02 – айчынная гісторыя і 07.00.09 – гістарыяграфія, крыніцазнаўства і метады гістарычнага даследавання. Навуковыя кадры рыхтаваліся не толькі для Інстытута гісторыі, але і для розных вышэйшых навучальных устаноў краіны. У гэтым напрамку Н. Я. Новік супрацоўнічала з Мінскай духоўнай акадэміяй імя свяціцеля Кірылы Тураўскага, з'яўляючыся старшынёй выніковай атэстацыйнай камісіі ў аспірантуры, членам экзаменацыйнай камісіі па прыёме экзамену і абароне магістарскіх дысертацый па гістарыяграфіі царкоўнай гісторыі і гісторыка-практычных дысцыплінах.

Атрыманыя ў ходзе даследаванняў распрацоўкі знаходзілі прымяненне падчас непасрэднай выкладчыцкай дзейнасці ў вышэйшых навучальных установах. А. С. Хацееў на ўмовах сумяшчальніцтва чытаў лекцыі і вёў практычныя заняткі ў Расійскім дзяржаўным сацыяльным універсітэце. Н. В. Анофранка кіравала перадыпломнай практыкай студэнтаў гістарычнага факультэта Белдзяржуніверсітэта.

Супрацоўніцтва з установамі адукацыі ажыццяўлялася таксама праз удзел у арганізацыі навукова-даследчых конкурсаў сярод вучнёўскай моладзі. Своеасаблівай візітнай карткай рэгіянальных навуковых канферэнцый з'яўляліся конкурсы сярод вучняў мясцовых устаноў адукацыі, пасля якіх юныя даследчыкі атрымалі магчымасць апублікаваць свае краянаўчыя працы ў зборніках, падрыхтаваных да друку супрацоўнікамі аддзела А. Э. Сакольчык, Д. У. Лішаём [15, 21]. У студзені 2023 г. Н. Я. Новік з'яўлялася членам журы конкурсу навуковых даследаванняў студэнтаў рэспубліканскіх вышэйшых навучальных устаноў на прысуджэнне прэміі імя мітрапаліта Філарэта (К. В. Вахрамеева). Д. У. Лішай, К. Р. Пышкала, Л. Б. Юшко-Садоўская неаднаразова ўдзельнічалі ў мерапрыемствах, дзе ацэньвалі вынікі навукова-даследчых пошукаў навучэнцаў сярэдніх школ.

Плэнная дзейнасць супрацоўнікаў аддзела па даследаванні і папулярызацыі айчыннай гісторыка-культурнай спадчыны адзначалася кіраўніцтвам Інстытута гісторыі і НАН Беларусі. А. М. Філатава была ўзнагароджана нагрудным знакам адрознення імя У. М. Ігнатоўскага НАН Беларусі, Н. Я. Новік – граматай Інстытута гісторыі і ганаровай граматай НАН Беларусі, Н. В. Анофранка – граматай Інстытута гісторыі. А. Л. Самовіч па выніках 2023 г. атрымаў дыплом другой ступені па выніках інстытуцкага конкурсу «Лепшы вучоны», Д. У. Лішай у 2022 і 2023 г. стаў прызёрам конкурсу «Лепшы малады вучоны».

Працэс асэнсавання імперскага перыяду айчыннай гісторыі працягваецца, назапашаны багаты і змястоўны фактычны матэрыял, што можа паслужыць асновай для фундаментальнага абагульняючага даследавання – шматтомнай «Гісторыі Беларусі». Часу знаходжання беларускіх зямель у складзе Расійскай імперыі мяркуецца прысвяціць два тамы, дзе прадугледжана сціслае і адначасова ўсебаковае, комплекснае асвятленне ключавых пытанняў грамадска-палітычнага, сацыяльна-эканамічнага, канфесійнага, культурнага развіцця. У аддзеле праведзена праца па падрыхтоўцы плана адпаведных тамоў і падборы аўтарскага калектыву, які будзе ствараць летапіс гісторыі Беларусі канца XVIII – пачатку XX ст. новага пакалення.

## ЛІТАРАТУРА І КРЫНІЦЫ

1. Анофранка, Н. В. Рэгіянальныя асаблівасці фарміравання земскай паліцыі на тэрыторыі беларуска-літоўскіх губерняў у канцы XVIII – першай трэці XIX стагоддзя / Н. В. Анофранка // ГАЗ. – Мінск, 2022. – Вып. 36. – С. 23–31.
2. Анофранка, Н. В. Праблемы падкідышаў у Мінску ў 30–50 гг. XIX ст. / Н. В. Анофранка // Мінск і мінчане: дзесяць стагоддзяў гісторыі: да 955-годдзя горада : зб. навук. арт. / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т гісторыі ; уклад. Р. А. Аляхновіч ; рэдкал. В. Л. Лакіза [і інш.]. – Мінск : Беларуская навука, 2023. – С. 217–229.

3. Анофранка, Н. В. Функцыя Праваслаўнай Царквы ў працэсе ўзаконення падкідышаў у поліканфесійных беларуска-літоўскіх губернях у 30-х – 50-х гг. XIX ст. / Н. В. Анофранка // 1030-летие Православной Церкви в Беларуси: история и современность : сб. ст. участников Междунар. науч. конф., Респ. Беларусь, Минск, 9 июня 2022 г. / Белорус. Православ. Церковь, Нац. акад. наук Беларуси. – Минск, 2023. – С. 183–192.
4. Беларусь, Свіслацкі край і Эдвард Вайніловіч (да 765-годдзя г. Свіслач) : матэрыялы навук.-практ. канф., г. Свіслач, 13–14 жн. 2021 г. / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т гісторыі ; рэдкал.: А. А. Каваленя (наук. рэд.) [і інш.] ; У. С. Пуцік (адк. рэд.). – Мінск : ІВЦ Мінфіна, 2021. – 456 с.
5. Беларусь, Смалявіцкі край і Эдвард Вайніловіч : матэрыялы навук.-практ. канф., г. Смалявічы, 7 кастр. 2022 г. / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т гісторыі ; рэдкал.: А. А. Каваленя (наук. рэд.) [і інш.] ; У. С. Пуцік (адк. рэд.). – Мінск : ІВЦ Мінфіна, 2022. – 416 с.
6. Белорусская книга Памяти Первой мировой войны 1914–1918 гг. Незабываемые герои. Судьбы и подвиги : биограф. справ. / авт.-сост. А. Л. Самович. – Минск : Колорград, 2023. – Т. 1 : А–Д. – 480 с.
7. Борисенко, Ю. А. Общество белорусско-литовских земель в «большом XIX веке» / Ю. А. Борисенко // Славянский альманах. – 2023. – № 1–2. – С. 443–457.
8. Кімбар, К. Р. Дзейнасць дваранскай апекі ў беларуска-літоўскіх губернях у першай палове XIX ст. (на прыкладзе малалетніх сірот Лускіных) / К. Р. Кімбар // «Долгий XIX век» в истории Беларуси и Восточной Европы: исследования по новой и новейшей истории : сб. науч. тр. – Минск : РИВШ, 2023. – Вып. 7 : в 2 ч. / редкол.: И. А. Марзалюк (пред.) [и др.]. – Ч. 2. – С. 78–85.
9. Лішай, Д. У. Да пытання пра існаванне антыўрадавых арганізацый на тэрыторыі Мінскай губерні ў 1861–1862 гг. (на прыкладзе групы «Лясныя браты») / Д. У. Лішай // «Долгий XIX век» в истории Беларуси и Восточной Европы: исследования по новой и новейшей истории: сб. науч. тр. / редкол.: И. А. Марзалюк (пред.) [и др.]. – Минск : РИВШ, 2022. – Вып. 6. – С. 252–260.
10. Лішай, Д. У. Дзейнасць тайных польскіх саюзаў «Ружа» на тэрыторыі Мінскай губерні ў 1912 г. / Д. У. Лішай // Научные труды РИВШ. Исторические и психолого-педагогические науки : сб. науч. ст. – 2022. – Вып. 22, ч. 1. – С. 322–329.
11. Лішай, Д. У. Функцыянаванне Клецкага аддзела Нясвіжскага польскага таварыства «Асвятла» ў 1907–1910 гг. / Д. У. Лішай // Весці БДПУ. – 2022. – № 4. – С. 102–106.
12. Лішай, Д. У. Бібліятэкі польскіх легальных грамадскіх аб'яднанняў на тэрыторыі Мінскай губерні ў пачатку XX ст. / Д. У. Лішай // Научные труды РИВШ. – 2023. – Вып. 22, ч. 1. – С. 207–214.
13. Лішай, Д. У. Дзвінскае музычнае таварыства «Лютня»: структура і дзейнасць / Д. У. Лішай // «Долгий XIX век» в истории Беларуси и Восточной Европы: исследования по новой и новейшей истории : сб. науч. тр. Вып. 7 : в 2 ч. / редкол.: И. А. Марзалюк (пред.) [и др.]. – Минск : РИВШ, 2023. – Ч. 2. – С. 268–278.
14. Лішай, Д. У. Польскія палітычныя партыі і грамадскія аб'яднанні на тэрыторыі беларускіх губерняў (1870-я гады – 1914 г.): гістарыяграфія праблемы / Д. У. Лішай // ГАЗ. – Мінск, 2023. – Вып. 37. – С. 202–209.
15. «Мой родны кут, як ты мне мілы!..» : зборнік прац навучэнцаў па гісторыі Свіслацкага, Смалявіцкага і Астравецкага раёнаў / Нац. акад. навук Беларусі ; Ін-т гісторыі ; рэдкал.: А. Э. Сакольчык [і інш.] ; У. С. Пуцік (адк. рэд.). – Мінск : ІВЦ Мінфіна, 2022. – 306 с.
16. Новик, Н. Е. Смольянская низшая сельскохозяйственная школа в жизни академика В. Ф. Купревича / Н. Е. Новик // Беларусь, Смалявіцкі край і Эдвард Вайніловіч : матэрыялы навук.-практ. канф., г. Смалявічы, 7 кастр. 2022 г. / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т гісторыі ; рэдкал.: А. А. Каваленя (наук. рэд.) [і інш.] ; У. С. Пуцік (адк. рэд.). – Мінск : ІВЦ Мінфіна, 2022. – С. 304–326.
17. Новик, Н. Е. Из истории подготовки специалистов транспорта в Лепеле (1814–1886 гг.) / Н. Е. Новик // Лепельскі край: гісторыя, культура, людзі : зб. навук. арт. па выніках IX навук.-практ. канф. «Лепельскія чытанні», Лепель, 15–16 кастр. 2021 г. / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т гісторыі ; уклад., навук. рэд. М. В. Клімаў. – Мінск : Беларуская навука, 2023. – С. 108–124.
18. Новик, Н. Е. Начальное образование в Беларуси на рубеже XIX–XX вв. в свете общественного мнения и государственной политики / Н. Е. Новик // «Долгий XIX век» в истории Беларуси и Восточной Европы: исследования по новой и новейшей истории: сб. науч. тр. Вып. 7: в 2 ч. Ч. 2 / редкол.: И. А. Марзалюк (пред.) [и др.]. – Минск : РИВШ, 2023. – С. 155–163.
19. Новик, Н. Е. Подготовка кадров для лесного хозяйства в Беларуси (1840–1917 гг.) / Н. Е. Новик // ГАЗ. – Мінск, 2023. – Вып. 37. – С. 110–118.
20. Новик, Н. Е. Роль Православной церкви в сфере аграрного просвещения в 40–50-е гг. XIX в. / Н. Е. Новик // 1030-летие Православной Церкви в Беларуси: история и современность: сб. ст. участников Междунар. науч. конф., Республика Беларусь, 9 июня 2022 г. / Белорус. Православная Церковь, Нац. акад. наук Беларуси. – Минск, 2023. – С. 204–214.
21. Па родных мясцінах: зборнік даследчых прац настаўнікаў і навучэнцаў Іўеўскага і Глыбоцкага раёнаў / Нац. акад. навук Беларусі; Ін-т гісторыі НАН Беларусі; рэд. кал.: Н. Я. Новік [і інш.]; У. С. Пуцік (адк. рэд.). – Мінск : ІВЦ Мінфіна, 2021. – 360 с.
22. Сакольчык, А. Э. Мясцовыя ініцыятывы ў спробах рэфармавання сельскай паліцыі беларуска-літоўскіх губерняў сярэдзіны 70-х гг. XIX ст. / А. Э. Сакольчык // «Долгий XIX век» в истории Беларуси и Восточной Европы: исследования по новой и новейшей истории : сб. науч. тр. – 2022. – Вып. 6. – С. 217–225.
23. Сакольчык, А. Э. Паліцэйская рэформа 1862 г. у беларуска-літоўскіх губернях: тэорыя і практыка / А. Э. Сакольчык // Научные труды РИВШ. Исторические и психолого-педагогические науки : сб. науч. ст. – 2022. – Вып. 22, ч. 2. – С. 168–175.
24. Сакольчык, А. Э. 3 гісторыі па жыцці (да юбілею Наталлі Васільеўны Анофранка) / А. Э. Сакольчык // ГАЗ. – Мінск, 2023. – Вып. 37. – С. 253–255.

25. Сакольчык, А. Э. Крадзяжы ў гарадской прасторы беларуска-літоўскіх губерняў другой паловы XIX ст. / А. Э. Сакольчык // «Долгий XIX век» в истории Беларуси и Восточной Европы: исследования по новой и новейшей истории : сб. науч. тр. – Минск : РИВШ, 2023. – Вып. 7 : в 2 ч. / редкол.: И. А. Марзалюк (пред.) [и др.]. – Ч. 2. – С. 58–67.
26. Сакольчык, А. Э. Сэрцам адданая гістарычнай навуцы (да юбілею Алены Мікалаеўны Філатавай) / А. Э. Сакольчык // ГАЗ. – Мінск, 2023. – Вып. 37. – С. 261–264.
27. Сакольчык, А. Э. Урадавая мерапрыемствы па рэфармаванні агульнай павятовай паліцыі беларуска-літоўскіх губерняў (канец 70-х гадоў XIX – пачатак XX стагоддзя) / А. Э. Сакольчык // ГАЗ. – Мінск, 2023. – Вып. 37. – С. 128–136.
28. Сацыяльна-эканамічнае развіццё Беларусі (канец XVIII – пачатак XX ст.) / В. В. Яноўская [і інш.] ; рэдкал.: В. В. Даніловіч (гал. рэд.) [і інш.] ; Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т гісторыі. – 2-е выд. – Мінск : Беларуская навука, 2023. – 684 с.
29. Сокольчик, Е. В поисках профессиональной полиции (из истории института урядников в Беларуси во второй половине XIX века) / Е. Сокольчик // Милиция Беларуси. – 2023. – № 3 (май – июнь). – С. 42–45.
30. Сокольчик, Е. Разбойники с Койдановской дороги / Е. Сокольчик // Милиция Беларуси. – 2023. – № 1 (январь – февраль). – С. 38–43.
31. Филатова, Е. Н. Белорусско-литовские земли в 1772–1860 гг.: человек и общество / Е. Н. Филатова. – Минск : Беларуская навука, 2021. – 335 с.
32. Филатова, Е. Н. Протестантские церкви белорусско-литовских губерний Российской империи в 1772–1860 гг. / Е. Н. Филатова // Евангельская Церковь Беларуси: веки истории. – М. : Библейская кафедра, 2022. – С. 71–85.
33. Филатова, Е. Н. М. Б. Барклай де Толли на Беларуси / Е. Н. Филатова // Отечественная войны 1812 года: взгляд через столетие (К 210-летию Бородинского сражения русской армии) : сб. материалов Междунар. науч. конф., Брянск, нояб. 2022 г. / ред.: Г. В. Авдеенко [и др.]. – М. : РУСАЙНС, 2023. – С. 124–131.
34. Филатова, Е. Н. Евстафий Каетан Сапега: судьба личности в контексте истории рода / Е. Н. Филатова // Наука и инновации. – 2023. – № 12 (258). – С. 12–14.
35. Филатова, Е. Н. Минск в воспоминаниях и дневниках середины XIX в. / Е. Н. Филатова // Мінск і мінчане: дзесяць стагоддзяў гісторыі: да 955-годдзя горада : зб. навук. арт. / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т гісторыі ; уклад. Р. А. Аляхновіч ; рэдкал. В. Л. Лакіза [і інш.]. – Мінск : Беларуская навука, 2023. – С. 169–173.
36. Филатова, Е. Н. Минский православный архиепископ Михаил Голубович и его повседневная жизнь / Е. Н. Филатова // Мінск і мінчане: дзесяць стагоддзяў гісторыі: людзі, падзеі, час : зб. навук. арт. / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т гісторыі ; уклад. А. А. Мяцельскі ; рэдкал.: В. Л. Лакіза (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Беларуская навука, 2023. – С. 99–103.
37. Филатова, Е. Н. Могилёвский католический митрополит Антоний Фиалковский – уроженец Лепеля / Е. Н. Филатова // Лепельскі край: гісторыя, культура, людзі : зб. навук. арт. па выніках IX навук.-практ. канф. «Лепельскія чытанні», Лепель, 15–16 кастр. 2021 г. / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т гісторыі ; уклад., навук. рэд. М. В. Клімаў. – Мінск : Беларуская навука, 2023. – С. 135–138.
38. Хотеев, А. С. 1863 год в Белоруссии и Литве: концепты идеологической борьбы в печатном слове / А. С. Хотеев // Польское восстание 1863–1864 годов в общественно-политической и конфессиональной мысли славянских народов / отв. ред. К. В. Шевченко. – Белград ; Брест ; Брянск : Фонд «Историческая память», 2023. – С. 63–76.
39. Хотеев, А. С. Очерки из истории Брестской унии / А. С. Хотеев. – М. : Фонд историческая память, 2023. – 144 с.
40. Хотеев, А. С. Сельские караулы в белорусско-литовских губерниях как форма проправительственной деятельности крестьян в 1863–1864 годах / А. С. Хотеев // Тетради по консерватизму. – 2023. – № 3. – С. 117–136.
41. Хотеев, А. С. Социально-экономическое противостояние «польского» и «русского» землевладения в белорусских губерниях в конце XVIII – начале XX века / А. С. Хотеев // «Долгий XIX век» в истории Беларуси и Восточной Европы: исследования по новой и новейшей истории : сб. науч. тр. – Минск : РИВШ, 2023. – Вып. 7 : в 2 ч. / редкол.: И. А. Марзалюк (пред.) [и др.]. – Ч. 2. – С. 86–101.

*Наталія Новік*

## ОТДЕЛ ИСТОРИИ БЕЛАРУСИ КОНЦА XVIII – НАЧАЛА XX ВЕКА: ДОСТИЖЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ (2021–2024 гг.)

### *Резюме*

**Ключевые слова:** история Беларуси, Российская империя, государственная программа научных исследований, плановая тема, научный проект, публикационная активность, научная конференция, подготовка научных кадров.

В статье показан кадровый потенциал и отражены основные результаты работы отдела истории Беларуси конца XVIII – начала XX века за время его существования. Выделена тематика исследований сотрудников, освещено их участие в реализации научных проектов, организации и проведении научных мероприятий, популяризации научных достижений, деятельности в сфере образования. Охарактеризованы наиболее значимые книжные издания, опубликованные при участии отдела за 2021–2023 гг.

*Natallia Novik*

**DEPARTMENT OF HISTORY OF BELARUS  
FROM THE END OF THE 18th TO BEGINNING OF THE 20th CENTURIES:  
ACHIEVEMENTS AND PERSPECTIVES (2021–2024)**

*Summary*

**Keywords:** history of Belarus, Russian Empire, Government program of scientific research, planning topic, scientific project, publication activity, scientific conference, preparation of scientific personnel.

The article shows the personnel potential and reflects the main results of the work of the Department of History of Belarus from the end of the 18th to the beginning of the 20th century during its existence. It is highlighted the topic of the research of employees, their participation in the implementation of scientific projects, in the organization and implementation of scientific events, in the popularization of scientific achievements, in activities in the field of education. The most significant book publications appeared with the participation of the department for 2021–2023 are characterized.

*Дата паступлення ў рэдакцыю: 20.03.2024*